

В І Д Г У К

**офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора
Андрушка Андрія Васильовича
на дисертацію ЛЮБЧИК Василюни Миколаївни
«Поняття схиляння за кримінальним правом України»,
подану на здобуття освітньо-наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми рецензованого дослідження зумовлена як теоретичною важливістю поняття «схиляння» в теорії кримінального права, так і його практичною значущістю для правозастосовної діяльності. Термін «схиляння» використовується в кримінальному законодавстві України в різних контекстах, проте залишається недостатньо визначеним у доктринальному, термінологічному та прикладному аспектах.

Як відомо, понятійно-категоріальний апарат є фундаментом кримінального права, адже саме він забезпечує його системність, внутрішню логіку та концептуальну узгодженість. Чітке і стабільне розуміння основоположних понять формує єдину мову кримінального права, без якої неможливе ані якісне правотворення, ані ефективне правозастосування. Тому розвиток і вдосконалення понятійного апарату, зокрема й уточнення змісту поняття «схиляння», має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення.

У кримінальному законі вказано, що підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином *схилила* іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 27 КК України). Проте застосування поняття «схиляння» не обмежується лише сферою інституту співучасті: у нормах Особливої частини КК України

(зокрема, статтях 120, 315, 324) воно використовується як самостійна ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Крім того, у кримінальному законі вживаються й інші близькі за значенням терміни – «втягнення», «спонукання», «примушування» тощо. Відсутність чітких дефініцій цих понять та усталеного підходу до їх тлумачення ускладнює кримінально-правову кваліфікацію діянь, породжує труднощі в правозастосуванні, знижує прогнозованість правозастосовної практики.

У цьому контексті розробка чіткого, системного та концептуально узгодженого розуміння поняття «схиляння» є важливою складовою підвищення ефективності кримінального законодавства, його однозначного тлумачення та ефективного правозастосування.

Попри актуальність цієї проблематики, в науці кримінального права досі відсутні ґрунтовні монографічні дослідження, у яких зазначене питання розглядалося б на комплексному рівні. Водночас очевидно, що без таких досліджень неможливо всебічно поглянути на проблему, здійснити обґрунтоване удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

У сукупності зазначені обставини засвідчують значну актуальність обраної Василюною Миколаївною Любчик теми дисертаційного дослідження, що має значення не лише для розвитку кримінально-правової науки, а й для вдосконалення практики у сфері протидії злочинності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність забезпечується достатньо вдалою та продуманою структурою дисертаційної роботи, логікою викладу матеріалу, належною джерельною базою, використанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Методологічною основою рецензованої роботи є широке коло методів наукового пізнання. Під час дослідження використано такі наукові методи: *діалектичний метод* – під час формулювання поняття «схиляння» у Загальній та Особливій частинах КК України; *метод історико-правового аналізу* – при

дослідженні генезису поняття «схиляння» в українському кримінальному законодавстві; *порівняльно-правовий метод* – при визначенні особливостей регламентації відповідальності за злочини, ознакою складів яких є схиляння у кримінальному законодавстві зарубіжних держав, а також у співвідношенні з іншими схожими поняттями; *системно-структурний* – при формулюванні поняття «схиляння»; аналізу та синтезу – при визначенні об’єктивних та суб’єктивних ознак кримінальних правопорушень, ознакою яких є «схиляння»; *статистичні методи* – при вивченні емпіричної бази дослідження та ін. (с. 23).

У своїй більшості викладені у дисертації В.М. Любчик наукові положення, висновки та рекомендації належним чином обґрунтовані та достатньо переконливі. Для їх обґрунтування авторкою використано емпіричні матеріали, а також сучасну наукову літературу з теорії права, кримінального права і кримінології. Список використаних джерел становить 246 позицій.

Емпіричну основу дослідження становлять результати вивчення статистичних даних Державної судової адміністрації України про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види призначеного покарання за 2015–2022 роки; матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень, а також опублікованої слідчої та судової практики (с. 23).

Кожен із трьох розділів дисертаційної роботи закінчується висновками, в яких підбито основні підсумки відповідного етапу дослідження. Наприкінці роботи наведено загальні висновки, в яких сконцентровано найважливіші положення та рекомендації, що знайшли своє відображення у тексті дисертації.

Викладене дозволяє стверджувати, що більшість сформульованих у дисертації В.М. Любчик наукових положень, висновків та рекомендацій належним чином обґрунтовані.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження авторці вдалося вирішити поставлені нею завдання та отримати низку нових, важливих для науки кримінального права результатів.

Рецензована дисертація є комплексним дослідженням теоретичних і прикладних проблем, що стосуються проблем комплексного аналізу поняття «схиляння» в кримінальному праві. До найвагоміших результатів, які відображають наукову новизну роботи та виносяться на захист, належать такі:

1. доведено, що схиляння є наскрізною ознакою Загальної та Особливої частин кримінального права;
2. обґрунтовано, що окремі важливі питання, які стосуються визначення поняття «схиляння», як окремої правової дефініції, залишились поза науковим полем;
3. аргументовано позицію на користь відмови від деяких видів покарань, що передбачені санкціями ст.ст. 120, 315, 324 КК України, зокрема обмеження волі;
4. сформульовано авторську кримінально-правову дефініцію неправомірного схиляння (с. 24).

Крім того, у роботі удосконалено теоретичні положення щодо необхідності закріплення у КК України поняття «схиляння» як умовляння, спонукання, залучення, втягнення, провокацію тощо кого-небудь до певних дій, вчинків, яке завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються, і тягне певні юридичні наслідки, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (с. 24–25).

У роботі отримали подальший розвиток: 1) дослідження поняття «схиляння» в історичному вимірі; зокрема, встановлено, що найбільший розвиток ознака «схиляння» мала в межах інституту співучасті в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. та його редакціях 1857, 1866, 1885 р.р., у Кримінальному уложенні 1903 р. Крім того, чинний КК України закріплює таку ознаку як «схиляння» у кримінально-правових нормах Особливої частини КК України, а саме у ст.ст. 120 315, 324, КК України. На сьогодні продовжується розробка ознаки «схиляння» у Проєкті нового КК України; 2) положення науки кримінального права в частині таких питань, як визначення самого змісту терміна «схиляння»; уніфікації описання «схиляння» в положеннях Загальної та Особливої частин КК України; з'ясування

співвідношення понять «схиляння» з поняттями «втягнення», «примушування», «залучення», «провокація», «спонукання» тощо; 3) питання кваліфікації кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є схиляння, ст.ст. 120, 315, 324 КК України; 4) положення щодо реалізації форм кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є схиляння, а також можливості застосування інститутів звільнення від покарання щодо осіб, які вчинили окремі кримінальні правопорушення (с. 25).

Таким чином, можна констатувати, що положення рецензованого дисертаційного дослідження містять певну наукову новизну і є певним внеском В.М. Любчик у науку кримінального права.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення і результати дисертаційного дослідження В.М. Любчик відображені в п'яти одноособових працях: чотирьох статтях у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; одних тезах доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5-7 грудня 2024 р.) (с. 26). Наведене дозволяє підтвердити достатній рівень апробації основних результатів рецензованого дослідження.

Результати дослідження мають як наукове, так і прикладне значення. Викладені у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані та (чи) вже використовуються: у *правотворчості* – для вдосконалення кримінального законодавства України в частині усунення недоліків і внесення відповідних змін до окремих кримінально-правових норм, ознакою складів яких є схиляння; у *правозастосовній діяльності* – під час здійснення кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань; у *науково-дослідній роботі* – для теоретичних розробок, пов'язаних з кваліфікацією кримінальних правопорушень, ознакою яких є схиляння; в *освітньому процесі* – для здобувачів вищої освіти під час викладання курсу Загальної та Особливої частин кримінального права та відповідних спецкурсів (с. 26).

В цілому високо оцінюючи рівень дисертаційного дослідження Васи́лини Миколаївни Любчик, зверну увагу на окремі дискусійні моменти і висловлю деякі зауваження та побажання:

1. Тема дисертації сформульована як «Поняття схиляння за кримінальним правом України». Проте таке формулювання викликає певні методологічні та термінологічні зауваження. По-перше, вказівка у назві лише на «поняття» створює враження, що дослідження обмежується суто дефінітивним аналізом, без розкриття юридичної природи, змісту та ролі «схиляння», а також без урахування особливостей його правозастосування та відмежування від суміжних понять. По-друге, у назві роботи термін «схиляння» використано без лапок і без уточнення його змістового спрямування. У кримінальному праві «схиляння» не є автономною дією, а означає вплив на волю іншої особи з певною метою. Без конкретизації – *до чого саме* – це поняття виглядає абстрактно, що ускладнює розуміння предмета дослідження ще до ознайомлення з його змістом. По-третє, зворот «за кримінальним правом України» є калькою з російської мови («по уголовному праву») і виглядає штучно в контексті сучасної української термінології. Доцільніше вживати формулювання «у кримінальному праві України», яке є усталеним як у науковому дискурсі, так і в нормах сучасної української юридичної мови.

2. У вступі до роботи зазначено, що «мета дослідження полягає у визначенні поняття схиляння у кримінальному праві, а також в удосконаленні теоретичних та законодавчих положень відповідно даного поняття» (с. 22). Таке формулювання видається нечітким і розмитим. По-перше, зворот «визначення поняття схиляння у кримінальному праві» є надто загальним та формальним. Сам по собі «термінологічний» підхід (тобто зведення мети до формулювання дефініції) не відображає тієї глибини теоретико-правового аналізу, якої вимагає рівень дисертаційного дослідження. Мета має бути більш конкретною, комплексною і змістовно насиченою. По-друге, фраза «в удосконаленні теоретичних та законодавчих положень відповідно даного поняття» звучить нечітко і надто узагальнено. Неясно, які саме положення

потребують удосконалення: зміст кримінально-правових норм, судова практика чи наукові підходи? Крім того, словосполучення «відповідно даного поняття» є стилістично невдалим і суперечить нормам сучасної української мови.

3. Зауваження виникають також до емпіричної бази рецензованого дисертаційного дослідження. По-перше, здобувачка опрацювала статистичні дані лише за період 2015–2022 роки, при цьому у тексті на ці дані посилається лише двічі (с. 145–146, 148). По-друге, в характеристиці емпіричної бази (с. 23) зазначено, що авторка вивчала також матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень та опубліковану слідчу і судову практику. Разом із тим жодного посилання на використану судову практику в тексті роботи немає. Водночас відповідний аналіз правозастосовної практики міг би суттєво підвищити якість аргументації та обґрунтування висновків здобувачки, зокрема в частині проблемних питань кваліфікації кримінальних правопорушень, ознакою яких є схиляння, а також форм реалізації кримінальної відповідальності за такі діяння.

4. Авторка пропонує власну дефініцію «неправомірного схиляння», яку формулює так: *«діяння, що суперечить встановленим нормам права дію або бездіяльність суб'єкта, що завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються, і тягне певні юридичні наслідки, негативно оцінюване з боку держави та суспільства в цілому у формі певного настрою, бажання робити що-небудь; дій спрямованих на переконання, умовляння, спонукання, змушування, заохочування, залучення, притягнення, провокації та штовхання кого-небудь, до певних дій, вчинків»* (сс. 24, 111, 151, 164). На мій погляд, ця дефініція має низку суттєвих недоліків. По-перше, вона надмірно громіздка, стилістично перевантажена та заплутана. Текст надто довгий, містить багато однорідних членів і вставних конструкцій, що ускладнює його сприйняття. Наприклад, зворот «діяння, що суперечить встановленим нормам права дію або бездіяльність суб'єкта» є граматично і логічно суперечливим. По-друге, з формулювання складно зробити висновок, що саме робить «схиляння» кримінально караним. Незрозуміло, чи «неправомірність» є ключовою ознакою

«схиляння» в кримінальному праві, чи це просто уточнення. У формулюванні варто було чітко вказати: чи «схиляння» саме по собі кримінально каране, чи таким є лише «неправомірне схиляння». По-третє, зворот «що тягне певні юридичні наслідки, негативно оцінюване з боку держави та суспільства у формі певного настрою...» є нечітким і малозрозумілим. Вживання слова «настрій» у юридичному контексті виглядає особливо недоречним. Також незрозуміло, про які саме «юридичні наслідки» йдеться. По-четверте, у запропонованій дефініції порушено внутрішню логіку: загальні ознаки протиправного діяння (шкода, оцінка, наслідки) поєднуються з переліком способів впливу на волю особи (переконання, умовляння, спонукання тощо), між якими немає чітко окресленого функціонального чи структурного зв'язку. Складається враження механічного нашарування елементів без належного системного узгодження.

5. У підрозділі 1.1, який має назву «Стан дослідження поняття схиляння у кримінально-правовій літературі», очікуєш прочитати аналітичний огляд належним чином систематизованої наукової літератури, присвяченої заявленому у назві цього підрозділу питанню. Інакше, як видається, у цьому підрозділі немає сенсу, адже наводити точки зору різних науковців щодо тих чи інших питань доцільніше під час їх (питань) розгляду в наступних структурних частинах роботи. Водночас, на мій погляд, цей підрозділ вийшов доволі безсистемним і еклектичним. З'ясувати чітку і однозначну картину того, як все-таки поняття «схиляння» бачиться дослідниками, з цього тексту непросто. Розглядаючи у підрозділі 1.2 історію розвитку використання поняття «схиляння» в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства, здобувачка хоч і згадує мимохідь про Руську Правду, починає відповідний аналіз із Соборного уложення 1649 року, причому чимало уваги приділяє прямо не пов'язаним з темою дисертації питанням. Це стосується й інших структурних частин рецензованої роботи. Наприклад, у підрозділі 3.1 надто багато місця не виправдано приділено з'ясуванню поняття «правомірна поведінка», «правова поведінка», «неправомірна поведінка», «неправова поведінка» (с. 104–107), у

підрозділі 3.2 – питанням відповідальності за діяння, передбачені статтями 120, 315, 324 КК України, що не мають прямого стосунку до теми дисертації.

6. Авторка вважає за необхідне відмовитись від деяких видів покарань, передбачених у санкціях ст.ст. 120, 315, 324 КК України, зокрема обмеження волі, аргументуючи це тим, що суди здебільшого призначають за вказані діяння покарання у виді позбавлення волі на певний строк (сс. 24, 146, 149, 169). Навряд чи можна погодитись з таким висновком. Вочевидь, мають бути можливості для індивідуалізації покарання, а самі по собі дані, які свідчать про те, що суди, як правило, віддають перевагу покаранню у виді позбавлення волі на певний строк, не є переконливими. Тому відповідна пропозиція видається щонайменше дискусійною й такою, що потребує серйозної аргументації, яка в роботі відсутня.

7. Насамкінець варто звернути увагу на недоліки технічного характеру. Назви розділу 3 («Спеціальні питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є схиляння») та підрозділу 3.1 («Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є схиляння») термінологічно перевантажені. Зокрема, у них необґрунтовано дублюється слово «кримінальний», що створює стилістичну надмірність. Якщо вже йдеться про кримінальні правопорушення, то зрозуміло, що й відповідальність за них настає кримінальна. Таке дублювання не лише обтяжує текст, але й свідчить про недостатню редакційну виваженість формулювань.

Посилаючись у тексті роботи на ту чи іншу позицію в списку використаних джерел, авторка нерідко вказує у фігурних дужках лише на її порядковий номер у відповідному списку, однак не зазначає конкретну сторінку, на якій мала б міститися відповідна інформація.

Текст дисертації варто було б добре вичитати, оскільки у ньому чимало невинуватених повторів, стилістичних, граматичних та пунктуаційних помилок. У деяких реченнях взагалі важко відшукати якийсь сенс (див., наприклад, сс. 55, 115 та ін.). Крім того, у роботі трапляються некоректні

формулювання, неточності та очевидні помилки. Наприклад, у назві підрозділу 1.3 вживається некоректне або щонайменше стилістично невдале формулювання «регламентації кримінально-правових норм», на сс. 23, 32, 81 – словосполучення «судово-слідча практика» (такої не існує; є слідча практика, а є судова), на с. 46 – йдеться про генезу відповідальності за «торкання злочину» (?), на с. 75-76 – про «вік кримінальної відповідальності» (кримінальна відповідальність віку немає; правильно – вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність), на с. 107 – про «яке-небудь правопорушення правової норми», на с. 109 – про «посібника», сс. 132 і 133 – про «токсикоманічні речовини» тощо. На с. 74 стверджується, що «характерною ознакою спільності є спільність дій співучасників, тобто їх спілкування» (таке твердження є некоректним як логічно, так і термінологічно).

Разом із тим висловлені критичні зауваження і побажання стосуються здебільшого дискусійних питань й не піддають сумніву основні наукові результати рецензованої роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення, мови, стилю та дотримання академічної доброчесності. Дисертація Василя Миколайовича Любчик «Поняття схиляння за кримінальним правом України» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій одержано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв’язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для теорії та практики кримінального права, а саме – авторкою здійснено спробу комплексного розв’язання проблемних питань, що стосуються визначення поняття «схиляння» в кримінальному праві України, а з огляду на це – удосконалення відповідних теоретичних та законодавчих положень.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням, яке пройшло достатню апробацію; її зміст відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності.

Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам. Робота написана українською мовою з загалом

правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження науковий.

Під час вивчення дисертації та наукових публікацій здобувачки фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок. Дисертація Васи́лини Миколаївни Любчик «Поняття схилення за кримінальним правом України» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами, а її авторка – Любчик Васи́лина Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

**завідувач кафедри кримінально-правової політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор юридичних наук, професор**

Андрій АНДРУШКО